

УДК 911.3:379.85

Ткачук Л.М.,
кандидат географічних наук, доцент, докторант
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ З ПОЗИЦІЙ ПОЛІТИКО-ГЕОГРАФІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОКРЕМИХ МОДЕЛЕЙ СИСТЕМ ТУРИЗМУ

У статті розглядаються моделі систем туризму. Описано особливості їх застосування для розкриття політико-географічного виміру туризму. Виявлено механізми взаємодії елементів систем туризму та політичної сфери.

Ключові слова: система туризму, системний підхід, політична географія, інклюзивний туризм, геополітичний чинник туризму.

В статье рассматриваются модели систем туризма. Описаны особенности их применения для раскрытия политико-географического измерения туризма. Выявлены механизмы взаимодействия элементов систем туризма и политической сферы.

Ключевые слова: система туризма, системный подход, политическая география, инклюзивный туризм, геополитический фактор туризма.

Tkachuk L.M. RETHINKING FROM THE POSITIONS OF POLITICAL GEOGRAPHICAL STUDY CERTAIN MODELS OF TOURISM SYSTEMS

The article considers the development of theoretical and methodical basics of the research of the geopolitical aspect of tourism. In particular, the rethinking of existing models of tourism system from the standpoint of geopolitical research objectives. The system approach has significant predictive potential for identifying mechanisms and principles of interaction between tourism and other spheres of society. The article deals with territorial tourism systems, economic, market, management models. The core element of any tourism system is a tourist. Politics has a direct impact on the needs and demands of potential tourists, so special types of tourism, for example inclusive tourism, could develop. Also, the political sphere is considered as a component of the institutional environment of tourism. This makes it possible to determine the political situation in the country and in the world, in general, as a prerequisites for the development of tourism. On the other hand, particular political processes and phenomena (terrorist acts, integration agreements, interstate conflicts) can directly affect the functioning of tourism systems. Thus, to act as a geopolitical factor in the development of a territorial tourism system or tourism destination. It should also be noted that the system approach allows us to reflect the feedback between tourism and political sphere. Tourism in the modern world could be seen as the factor of creating the image of the state, the way of disseminating political discourse and increasing the role of particular cities in the world system.

Key words: tourism system, system approach, political geography, inclusive tourism, geopolitical factor of tourism.

Постановка проблеми. З розвитком наукового знання про туризм його дедалі частіше розглядають як системний об'єкт. Моделі систем туризму були запропоновані в межах різних наукових напрямів, що підтверджує багатоаспектність туризму. Застосування системного підходу у вивченні туризму є теоретично обґрунтованим і практично орієнтованим, оскільки дає змогу визначити шляхи, форми й наслідки взаємовпливів у системі туризму на будь-якому ієрархічному рівні, що у свою чергу дає можливість підвищити ефективність управління функціонуванням туристичної сфери. Перетворившись на одну з провідних галузей світової економіки, туризм відіграє нині

дедалі помітнішу роль також в інших сферах, зокрема соціальной, культурній, політичній, сфері міждержавних відносин. У постіндустріальному суспільстві, що ґрунтується на інформаційно-технологічній парадигмі та всеохопній глобалізації, туризм стає активним агентом формування структур мережевої економіки, об'єднуючи «простори місць» і «простори потоків», та є вже не тільки заручником, а й джерелом геополітичних впливів. Розроблення теоретико-методичних засад дослідження геополітичних аспектів туризму потребує критичного аналізу моделей систем туризму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння туризму як системного явища

викликане його масштабністю, багатоаспектністю, широкими зв'язками з іншими галузями економіки, сферами життєдіяльності людини. На думку американських учених Р. Макінтоша, Ч. Голднер та Б. Рітчі, системний підхід у вивченні туризму інтегрує інші в єдиний комплексний погляд, за допомогою якого на мікрорівні можна досліджувати діяльність туристичних фірм у конкурентному середовищі, їхні ринки, зв'язки з постачальниками та споживачами, а на макрорівні – цілісну туристичну систему країни чи регіону, а також її взаємини з іншими системами: політичною, правовою, економічною й соціальною [9, с. 23]. Системний підхід до аналізу феномена туризму почали впроваджувати в 1970-х рр. Зокрема, варто згадати роботи А. Александрової, В. Герасименка, К. Каспара, О. Любіцевої, Н. Лейпера, Р. Мілля та А. Моррісона, Е. Метісона, В. Преображенського, Т. Ткаченко, Е. Холдена. Попри значний доробок учених, які представляють різні наукові школи та напрями, єдиного усталеного уявлення про систему туризму досі немає, навіть найбільш універсальні моделі постійно трансформуються відповідно до цілей конкретних наукових розвідок. З іншого боку, системний підхід як методологічна парадигма сучасної науки дає широкі можливості конструювання предметного поля міждисциплінарних студій феномена туризму, зокрема й таких, що концентрують увагу на взаємному впливі туризму та інших сфер життєдіяльності людини. Політичний аспект туризму останнім часом активно вивчається (наприклад, такими авторами, як Р. Батлер, Д. Вівер, П. Доан, В. Кіптенко, А. Парфіненко, М. Холл), проте теоретичні й методологічні засади таких досліджень розроблені недостатньою мірою.

Постановка завдання. З огляду на актуальність геополітичного чинника розвитку туризму, зростання ваги туризму в міждержавних відносинах, зокрема, як форми культурного та міжцивілізаційного діалогу у світі виникає потреба в обґрунтуванні методології вивчення взаємного впливу туризму та політичної сфери. Метою статті є здійснення критичного аналізу моделей туризму щодо можливості їх використання в політико-географічному дослідженні туризму та обґрунтуванні змісту категорій, які розкривають конкретні механізми взаємодії

елементів систем туризму й політичної сфери. Завдання статті передбачають ретроспективний огляд вибраних моделей туризму та виявлення шляхів їх застосування для розкриття політико-географічного виміру міжнародного туризму.

Виклад основного матеріалу дослідження. У вітчизняній науковій традиції туризм як об'єкт системного дослідження вперше почали розглядати географи. У 1970-х рр. за ініціативою В. Преображенського, Ю. Веденіної та А. Мінца активно розвивалася рекреаційна географія, об'єктом якої стала територіальна рекреаційна система (далі – ТРС). ТРС визначалася як соціальна геосистема, що характеризується функціональною й територіальною цілісністю та утворює сукупність взаємопов'язаних підсистем: природних і культурних комплексів, інженерних споруд, обслуговуючого персоналу, органу управління та відпочиваючих (рекреантів). Туристична діяльність на той час не виокремлювалася та розглядалася як невід'ємна складова частина рекреаційної.

Центральним компонентом ТРС, за В. Преображенським, є рекреант, у якого є потреби, пов'язані з необхідністю відновлення й розвитку життєвих сил. Наявність відповідних потреб спонукає людину до рекреаційної діяльності, а суспільство – до створення умов для її реалізації. Залучаючи до сфери рекреаційної діяльності природні й культурні комплекси, будуючи та використовуючи технічні системи, відпочиваючі формують (а суспільство створює й підтримує) особливі системи для задоволення рекреаційних потреб – рекреаційні. Згодом схему В. Преображенського було доповнено підсистемами рекреаційних послуг і менеджменту й маркетингу (Ван Ціншен, О. Топчієв). Схема ТРС з уточненнями й доповненнями містить чотири основні функціональні блоки (рекреанти, обслуговуючий персонал, рекреаційні послуги, управління), а також функціональні підсистеми ТРС: рекреаційної інфраструктури, рекреаційних ресурсів, рекреаційного менеджменту, рекреаційного маркетингу. Ці складники об'єднані в систему рекреаційними, економічними, інформаційно-управлінськими, екологічними та іншими зв'язками.

Відображенням зростання ролі туризму в житті суспільства та усвідомлення цього факту географами стала корінна зміна парадигми й дослідницьких векторів у рекреаційній географії. Посилився туристичний складник учення про ТРС, що привело до трансформації рекреаційних систем у системи туристично-рекреаційні. А. Шайдаров у 2006 р. запропонував концепцію регіональної туристично-рекреаційної системи як складної цілісної організаційно-економічної системи, що має свою специфічну функцію – створення туристичного продукту. Формування регіональних туристично-рекреаційних систем є умовою розвитку в регіоні високоефективної й конкурентоспроможної туристичної індустрії, яка забезпечує широкі можливості для задоволення потреб споживачів у різноманітних туристичних послугах. Модель туристично-рекреаційної територіальної системи як предмета рекреаційної географії запропонувала в 2009 р. Л. Мажар. Ця модель враховує, що рекреація охоплює ширше коло можливостей для задоволення потреб людей у відпочинку, а туризм є одним із видів рекреаційної діяльності, пов'язаної з організацією подорожей і перебуванням людей поза місцем постійного проживання. Різноманітні об'єкти гетерогенної системи організовані в декілька підсистем: інфраструктурну, організаційно-управлінську, природно-рекреаційну, історико-культурну, діяльнису, матеріально-побутову, кадрову, споживацьку. Усі підсистеми з'єднані прямими та зворотними зв'язками, що забезпечує цілісність ТРС [1, с. 67].

Українські географи та спеціалісти з регіональної економіки розглядають рекреаційно-туристичну діяльність як міжгалузевий комплекс, адже рекреація та туризм зачіпають практично всі сфери людської життєдіяльності. О. Топчієв вказує на можливість розрізняти різноманітні системні формалізації рекреаційно-туристичної діяльності (соціальні, діяльнісні, економічні). У географічних дослідженнях поширена суб'єкт-об'єктна системна формалізація, за якою рекреанти й туристи становлять суб'єкт системи, а вся інша туристична індустрія є її об'єктом [6, с. 132].

Можливості використання цих моделей у політико-географічному дослідженні туризму обмежені насамперед тому, що увага акценту-

ється на внутрішніх системоформуючих зв'язках, натомість зовнішні фактори, що позначаються на формуванні й функціонуванні територіальних рекреаційних і туристично-рекреаційних систем, не відображені. Вплив факторів політичної сфери життя суспільства на рекреацію та туризм у межах інструментарію описаних вище моделей може розглядатися через категорії «рекреант», «турист» або «споживач», частково – «рекреаційні ресурси», які включають, окрім природних комплексів, історико-культурний складник.

Так, рекреаційні потреби та споживацькі вподобання щодо параметрів туристичного продукту населення конкретної території об'єктивно визначаються особливостями актуальної політичної ситуації. Остання відображає сукупність конкретних обставин у політичному житті суспільства за певний період часу, є живою, динамічною картиною соціально-політичного буття людини. Зокрема, в Україні в умовах Операції об'єднаних сил (військових та спеціальних організаційно-правових заходів українських силових структур, спрямованих на протидію діяльності незаконних російських і проросійських збройних формувань на сході держави, що стала продовженням антитерористичної операції, яка тривала з 14 квітня 2014 р. по 30 квітня 2018 р.) нагальною потребою стала організація реабілітації учасників антитерористичної операції та вимушено переміщених осіб. Ухвалена Кабінетом Міністрів України Концепція Державної цільової програми з фізичної, медичної, психологічної реабілітації та соціальної і професійної реадaptaції учасників антитерористичної операції та осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації в Донецькій та Луганській областях, на період до 2022 р. передбачає оздоровлення й санаторно-курортне лікування на базі спеціалізованих закладів усіх областей України понад 350 тис. осіб. Наразі розглядається питання реалізації президентської ініціативи щодо створення мережі Національних реабілітаційних центрів для учасників антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил. Перший такий центр незабаром запрацює у Львівській області, пілотний проект передбачає можливість відпочити й відновитися для 100 осіб.

Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм – це система заходів, спрямованих на надання маргіналізованим особам (людям з інвалідністю, біженцям) можливості відновлення й розвитку їхнього фізичного, соціального, духовного, творчого та інтелектуального рівня задля сприяння подальшій інтеграції в суспільство. Інклюзивний туризм включає структурно різні види реабілітації та соціальних послуг: медичну, психологічну, психолого-педагогічну, професійну, трудову, фізкультурно-спортивну, фізичну, соціальну тощо. Для учасників і постраждалих унаслідок анти-терористичної операції та Операції об'єднаних сил, а також осіб, які через конфлікт втратили дім і стали фактично біженцями, інклюзивний туризм може стати потужним засобом реабілітації, можливістю оздоровлення, спілкування з людьми, ліквідації наявних психологічних бар'єрів, отримання задоволення від занять руховою активністю, шансом наново відчути радість і жагу до життя.

З іншого боку, історична й культурна спадщина, що є невід'ємним компонентом ресурсних підсистем рекреаційних і туристично-рекреаційних систем, водночас є матеріальним субстратом історичної політики. Політика пам'яті, або історична політика, – це набір прийомів і методів, за допомогою яких владні політичні сили, використовуючи адміністративні та фінансові ресурси держави, прагнуть утвердити певні інтерпретації історичних подій як домінуючі. Туристичні подорожі, екскурсії, відвідування місць, пов'язаних з історичними подіями та героями національно-визвольної боротьби, державотворення, формування національної ідеї стають інструментами ідеологічного виховання, засобами політики пам'яті. Отже, туризм зумовлений політичним дискурсом і водночас його формує. Організація інститутів національної пам'яті та установ, що схожі з ними за функціями й принципом організації, створення спеціальних музеїв, іноді під прямим патронатом певних політичних сил (Музей варшавського повстання, Будинок терору в Будапешті, Музей Голодомору в Києві, Музей радянської окупації України в Києві, музеї радянської окупації в країнах Прибалтики тощо), вплив на символічну сферу (створення й просування пантеону історич-

них особистостей, установлення пам'ятних днів, проведення акцій пам'яті, використання державної та національної символіки тощо) у свою чергу розширюють ресурсну базу розвитку рекреації й туризму.

Зростання ролі туризму в житті суспільства зумовило необхідність обґрунтування предметної сутності географії туризму як окремої наукової дисципліни. А. Александрова зазначає, що туристична діяльність, яка пов'язана з переміщенням і перебуванням людей у місцях, відмінних від їхніх постійних місць проживання та роботи, з туристичними цілями, зумовлює низку відносин і явищ (економічних, соціальних, екологічних, технологічних тощо). Географія туризму вивчає цю сукупність відносин і явищ у просторовому вимірі. Отже, географія туризму – дисципліна про просторові закономірності розвитку територіальних систем організації туристичної діяльності людей [1, с. 12].

Туристично-географічні дослідження ведуться на різних рівнях – від локального до глобального. Тому конкретними предметами дослідження є територіальні туристичні ринки локального, національного, макрорегіонального рівнів відповідно. Туристичний ринок, як система відкритого типу, має тісні зв'язки із зовнішнім середовищем (соціально-екологічним простором), разом із яким формує туристичний район, що обмежений площею під туристичними ресурсами та забудовами [1, с. 139]. Кордони туристичного району розмиті та встановлюються з урахуванням соціально-економічного тяжіння, виробничо-економічних зв'язків туристичної системи з іншими системами, формування систем розселення, адміністративно-територіального поділу. Взаємодія й просторові співвідношення туристичних районів різного ієрархічного рівня відображають центр-периферійну територіальну структуру соціально-економічної системи міжнародного туризму.

Логічним продовженням ідеї ринкового підходу до структуризації туризму як глобального феномена стала запропонована О. Любіцевою концепція ринку туристичних послуг як об'єкта географії туризму. Геопросторова структура світового туристичного ринку зафіксована в ареальних і лінійно-вузлових формах,

якими відтворюють просторові зв'язки та співвідношення компонентів та елементів ринкових структур [3, с. 318].

Описані вище моделі територіальних систем туризму мають значно ширший прогностичний потенціал для політико-географічних досліджень туризму. Розгляд туризму як відкритої системи дає змогу аналізувати міжсистемні зв'язки та взаємний вплив туризму й інших сфер життєдіяльності людини, а також виявити роль туризму в розвитку окремих територій, господарських систем, держав, середовища. Територіальні політичні системи різного ієрархічного рівня, взаємодіючи з туристичними системами, визначають передумови їх функціонування, впливають на пов'язані зі сферою подорожей галузі господарства та соціальні феномени. Окремі політичні рішення, характер і динаміка політичних відносин, діяльність політичних інституцій, політичний дискурс здатні також безпосередньо впливати на різні компоненти туристичної системи, видозмінюючи параметри туристичного попиту й пропозиції, споживання туристичного продукту. Зокрема, в окремих випадках політичні фактори можуть суттєво знизити ефективність туристичної спеціалізації території. Так, анексія Криму не тільки негативно позначилася на попиті на місцевий туристичний продукт (через санкції відбулося кардинальне зменшення туристичного потоку з України та інших держав), а й змінила конфігурацію туристичної пропозиції. Проблеми з транспортною доступністю, водою газопостачанням, відсутність українських продовольчих товарів, нестача інвестицій призводять до зниження якості та одночасного здороження туристичного продукту. Окрім того, скорочення обсягів туристичного споживання відбувається через неможливість користування картками міжнародних платіжних систем і низьку платоспроможність контингенту відпочивальників, який, особливо після налагодження відносин між Російською Федерацією та Туреччиною, формується за залишковим принципом. Військово-промисловий комплекс є чи не єдиним бенефіціантом нової політичної реальності півострова та поступово стає галуззю, що визначає спеціалізацію Криму в суспільному поділі праці (замінюючи на цьому місці туризм).

Також важливою перевагою зазначених моделей систем туризму є їх ієрархічність, що дає змогу виявляти закономірності розвитку територіальних систем різного рівня та залежність їх функціонування від факторів впливу глобального масштабу. Серед феноменів політичної сфери такими є політична глобалізація, лібералізація зовнішньополітичних режимів, формування багатополусної системи світоустрою за збереження його фрагментації, а основними дестабілізуючими факторами – тероризм, міждержавні конфлікти та неефективність регіонального й глобального управління [5, с. 38].

У 1979 р. швейцарський учений Н. Лейпер запропонував одну з найпопулярніших моделей туризму. Її можна вважати системною, оскільки в ній наголошується на взаємозумовленості елементів – туристів, туристичної індустрії та географічного складника, що представлений регіонами, які генерують потоки туристів (транзитні та приймаючі (туристична дестинація)). Цінність такої моделі полягає в тому, що автор, розглядаючи туризм із географічної позиції, доводить можливість туристичної діяльності лише за умови взаємодії територіальних елементів. Центральним елементом моделі є турист, його рекреаційні потреби, зацікавленість у подорожі та досвід. Регіон, який генерує туристів, – територіальна проекція категорії «туристичний попит». Саме в цьому регіоні турист знаходить необхідну інформацію, здійснює бронювання, звідси вирушає в подорож, також тут сконцентровані суб'єкти туристичної сфери, які формують і реалізують туристичний продукт. Регіон, який приймає туристів, туристична дестинація, є сенсом існування туризму загалом, його характеристики приваблюють відпочиваючих. Туристична дестинація – територіальна проекція категорії «пропозиція», місце розміщення суб'єктів туристичної діяльності, які безпосередньо надають туристичні послуги або організують відпочинок на цій території. Транзитний регіон – це з'єднувальна ланка між регіоном, який генерує потік туристів, і туристичною дестинацією, а також місця, які відвідує людина дорогою; він репрезентує важливість транспортної інфраструктури та обслуговування в туризмі [8, с. 392].

Наведена модель системи туризму зазнала суттєвої критики й численних модифікацій. До основних недоліків можна віднести недостатню опрацьованість елементарного складу, відсутність посилення на поліфункційність територій щодо напрямків руху туристичних потоків (одна й та ж територія може одночасно генерувати й приймати туристичні потоки та виконувати транзитні функції), а також той факт, що середовище розглядається як єдине для всіх трьох підсистем [2, с. 28]. Натомість варто зазначити її універсальність і придатність до адаптування.

Так, модель туризму українського науковця Т. Ткаченко інтегрує геопросторовий, економічний та управлінський аспекти його досліджень. Автор виділила такі компоненти системи: регіон, що генерує туристичну активність, дестинацію, логістичне коло туризму, туристів та інституційне середовище. Підсистема «турист» є інтегруючою, пов'язує всі компоненти та забезпечує цілісність моделі, відображає параметри туристичного попиту. До складу підсистеми «регіон, що генерує туристичну активність» входять суб'єкти туристичного бізнесу, які забезпечують промоцію, формують канали реалізації туристичного продукту, надають супутні послуги під час планування подорожі (страхові компанії, посольства, рекламні агентства та засоби масової інформації, зокрема й мережа Інтернет, заклади виставкової діяльності, кредитні установи, професійні спілки тощо). Підсистема «інституційне середовище» забезпечує умови функціонування туристичного бізнесу в кожній із зазначених підсистем та системи загалом, до її складу включені державні й місцеві органи влади, що регулюють діяльність у сфері туризму, асоціації та міжнародні туристичні організації, а також законодавство, політичні, соціокультурні, демографічні та інші фактори, які створюють умови для розвитку туризму [4, с. 126]. Характерним елементом системи туризму, на думку Т. Ткаченко, є підсистема «логістичне коло туризму», у якій організуються туристичні, інформаційні, сервісні та фінансові потоки, а також формується, реалізується й споживається туристичний продукт за допомогою таких суб'єктів, як туристичні оператори (ініціативні в регіоні, що генерує туристичну активність, і рецептивні в дестинації),

туристичні агентства, бюро подорожей та екскурсій, транспортні організації тощо [4, с. 128].

Остання модель туристичної системи дає змогу повною мірою розкрити роль політичних процесів і явищ у розвитку туризму. Кожен вид господарської діяльності, зокрема й ті, які функціонально або за масштабом мають міжнародний аспект, доцільно розглядати в суперпозиції з геополітичними реаліями. Це дасть змогу оцінити взаємозумовленість впливу політичних процесів і туризму, передбачити тенденції туризму, виявити його роль як інструмента зовнішньої політики держав та чинника двосторонніх і багатосторонніх міжнародних відносин. При цьому особливості політичної ситуації в регіонах, що генерують туристичну активність, безпосередньо впливаючи на туристичний попит, визначають не лише напрямки руху потоків подорожуючих, а й загальні тенденції функціонування світової туристичної індустрії та окремих дестинацій. Наприклад, геополітичний дискурс, що сформувався навколо Російської Федерації, і конкретні заходи, прийняті світовою спільнотою щодо неї, обмежують можливості розбудови туристичних центрів та курортів на території Російської Федерації як дестинацій міжнародного туризму. З іншого боку, розвиток туристичної дестинації пов'язаний із політичним потенціалом конкретного географічного місця, який може бути чинником, що як стимулює туризм (наприклад, у Сінгапурі або Гонконзі), так і стримує його (Близькосхідний туристичний регіон загалом).

Значний прогностичний потенціал для висвітлення політичного аспекту міжнародного туризму має категорія «логістичне коло туризму». Неухильно зростаючи в епоху тотальної мобільності, потоки туристів та зумовлені цим інформаційні й фінансові трансакції потребують інфраструктурного забезпечення та створення системної мережевої архітектури. Сучасний світовий туризм стає одним із ключових чинників формування мережевої економіки [7]. Світові міста, основні міжнародні політичні й бізнес-центри та ядра економіки потоків і мереж водночас є найважливішими центрами надання міжнародних туристичних послуг. З іншого боку, розширення географії туристичних поїздок привело

до виникнення альтернативних центрів, «нових туристичних Мекк», появу яких зумовили не стільки наявність у них традиційних туристичних ресурсів, скільки те, що ці міста є вузловими елементами мережевих структур різних видів господарської діяльності, центрами міждержавної взаємодії регіонального масштабу, ядрами культурних і цивілізаційних ареалів. Прикладом може слугувати місто Дубай, яке останні декілька років утримує першість за обсягами витрат, здійснених туристами, та входить до п'ятірки найбільш відвідуваних у світі. Конкуренція між традиційними й новими туристичними центрами постійно загострюється до неухильного зростання доступності будь-яких дестинацій і докорінних змін у системі індивідуальних цінностей. Туризм стає одним із засобів перетворення цивілізаційного, культурного й політичного просторів. Комунікаційні трансформації, викликані туризмом, змінюють системи просторово локалізованих соціальних взаємодій, створюючи особливий простір соціальних мереж, відносин і контактів. В окремих випадках туризм може ставати причиною «потепління» або появи протиріч у міждержавних відносинах, покращення чи погіршення іміджу держави на міжнародній арені. Отже, форми просторової організації потоків туристів є важливим аспектом, дослідження якого розкриває механізми взаємного впливу туризму та політики.

Висновки з проведеного дослідження. За сучасних умов сфера туризму суттєво впливає на соціально-економічну ситуацію в будь-якій країні, адже поєднує в собі ринкову спрямованість і соціальні аспекти суспільного розвитку. Туризм нині є потужним фактором зростання престижу держави на міжнародній арені. У зв'язку із цим для вдосконалення організації, планування й управління галуззю важливо використовувати науково обґрунтовані стратегії, що базуються на системному підході до вивчення феномена туризму.

Туризм як системне утворення є організованою сукупністю елементів (суб'єктів, об'єктів туризму, різних видів їх діяльності), що пов'язані між собою та формують певну цілісність. Туристична система є поліструктурною та функціонує завдяки взаємодії елементів між собою й із зовнішнім середовищем – екологічною, куль-

турною, правовою, політичною та іншими сферами життєдіяльності. Політико-географічне дослідження туризму передбачає висвітлення взаємного впливу політичних процесів і явищ як складників зовнішнього середовища туристичної системи та її елементів.

Винятково важливою характеристикою в контексті розкриття геополітичних аспектів туризму є антропоцентричність туристичної системи. Турист є носієм політичної свідомості, а отже, параметри його споживчих запитів, його поведінка під час подорожі зумовлюються політичними поглядами та дискурсом. В окремих випадках можна констатувати появу особливих рекреаційних потреб і відповідних видів туризму (наприклад, подорожі з метою патріотичного виховання), які у свою чергу можуть виступати інструментами політичного впливу.

Відкритість систем туризму дає змогу на кожному ієрархічному рівні дослідження конструювати міжсистемні зв'язки, розкриваючи механізми та параметри впливу конкретних політичних процесів, явищ, інститутів на її функціонування. Стає можливим обґрунтування конкретного змісту категорії «геополітичний чинник туризму». Так, геополітичний чинник розвитку туризму – це сукупність політичних процесів і явищ, які через формування територіально-політичних відношень впливають на розвиток туристичної діяльності на конкретній території.

Водночас системний підхід дає змогу сконцентрувати увагу на організації потоків як матеріально-речовому вираженні системуючих зв'язків. За сучасних умов практично необмеженої мобільності відбувається формування простору туристичних потоків, забезпеченого власною інфраструктурою та мережевою архітектурою. Масштабні туристичні потоки й зумовлений ними рух капіталу та інформації закріплюють ієрархію вузлів у структурі глобальної світової системи. Простір туристичних потоків розширює поля взаємодії суб'єктів геополітики. Туризм є засобом підкорення не тільки економічного, соціального, культурного, інформаційного секторів інтегрального геопростору, а й політичного. Масові туристичні потоки здатні підвищити роль міста в глобальній ієрархії, створювати

підґрунтя для відповідних економічних і політичних рішень, сприяти поширенню закріплених у формах масової культури політичних метанаративів.

Системний підхід загалом та описані моделі систем туризму можна вважати теоретико-методологічною основою політико-географічного дослідження міжнародного туризму.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александрова А. География туризма. Москва, 2016. 592 с.
2. Височан О. Туризм як система. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку». 2014. № 797. С. 25–38.
3. Любіцева О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). Київ: Альтерпрес, 2002. 436 с.

4. Ткаченко Т. Сталий розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу. Київ: КНТУ, 2009. 463 с.

5. Ткачук Л. Політико-географічна проблематика у дослідженнях туризму. Економічна та соціальна географія: науковий збірник. 2014. Вип. 2(70). С. 32–39.

6. Топчієв О., Яворська В., Ніколаєва О. Рекреаційно-туристична діяльність як складова регіональних господарських комплексів: концептуально-понятійний огляд. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки». 2016. Вип. 5. С. 128–134.

7. Castells M. The Power of Identity: The Information Age: Economy, Society, and Culture. Vol. II. Oxford, UK: Blackwell, 2009. 584 p.

8. Leiper N. The Framework of Tourism: Towards a Definition of Tourism, Tourist and the Tourist Industry. Annals of Tourism Research. 1979. Vol. 6. № 4. P. 390–407.

9. Macintosh R., Goldner Ch., Ritchie J. Tourism: principles, practices, philosophies. 12th ed. New York: John Wiley @ Sons, Inc., 2011. 544 p.